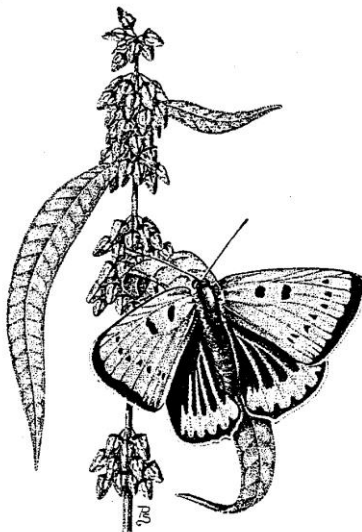

8^e jaargang
maart 2004

Flinterville

Vlinderwerkgroep Friesland

Afdeling Noord van de
Nederlandse Entomologische Vereniging

VOORWOORD

Beste vlindervrienden,

Als het goed is heeft iedereen ondertussen al zijn waarnemingen van het vorige seizoen verwerkt; we hebben inmiddels al veel lijsten binnengekregen. Wat de dagvlinders betreft zijn het lange lijsten geworden met veel Gehakkelde Aurelia's, veel Kolibrievlinders en veel Distelvlinders. Qua nachtvlinders was het overigens niet zo'n geweldig seizoen; vooral in de tweede helft van de zomer bleef het aantal waargenomen nachtvlinders onder de verwachting.

Het vlinderseizoen is inmiddels al weer begonnen; vanaf februari worden de voorjaarsnachtvlinders alweer waargenomen. We zullen proberen om tijdens onze voorjaarsbijeenkomst op de Fûgelhelling te Ureterp weer een aantal lampen op te stellen; als het niet te koud is, kunnen we in april al een flink aantal soorten op het doek verwachten. Deze voorjaarsvergadering is onze eerste activiteit van het komende seizoen; de overige activiteiten hebben uiteraard vooral betrekking op de excursies. We hebben weer een flink aantal gepland in interessante gebieden. Elders in deze Flinterwille vindt u de details. Het aantal deelnemers aan de excursies kan best wat groter. We bezoeken tijdens de excursies bijzondere gebieden waar we vaak apart vergunning voor krijgen we hopen dan ook dat veel leden deze gelegenheid niet aan zich voorbij laten gaan.

Hadden we vorig jaar het gebied rond Oostermeer/Hoogzand als "speerpunt" voor ons nachtvlinderonderzoek, dit jaar zal dat het terrein van de Schaopedobbe zijn. In deze Flinterwille vindt u zowel de resultaten van Hoogzand van vorig jaar als een beschrijving van de Schaopedobbe.

Dit nummer van Flinterwille is alweer dikker geworden dan de vorige afleveringen; een goed teken, want dat betekent dat er op vlindergebied weer heel wat te beleven was en is in Friesland. Overigens herhaal ik de oproep uit de vorige Flinterwille: het zou mooi zijn wanneer ook anderen dan de gebruikelijke schrijvers eens in de pen klimmen en iets van hun ervaringen en waarnemingen in Flinterwille zetten.

Omdat het Fries Natuurmuseum nog steeds met de verbouwing bezig is, zal onze voorjaarsbijeenkomst op donderdagavond 22 april weer in de Fûgelhelling in Ureterp plaatsvinden; ik hoop daar weer veel van onze leden te kunnen begroeten!

Siep Sinnema

INHOUD

Voorwoord	pag.	1
Inhoud		2
Aankondiging Voorjaarsbijeenkomst 2004		3
Verslag Najaarsbijeenkomst 2003		4
Excursies 2004		9
Speerpuntgebied 2004: Schaopedobbe en omgeving		11
Determinatiedag zaterdag 3 januari 2004		12
Verslag bladmijnenexcursie		13
Nog twee nieuwe soorten voor de Friese vlinderfauna		15
Nachtvlinders in Gaasterland		16
Even voorjaar! De “eerste” vlinders van 2004		17
Inventarisatie Oostermeer/Hoogzand en Bergumermeer 2003-deel 2		19
“De Vuurtoren” Nachtvlinders in de Peazumerlânren en bij de Holwerder pier		21
De Bruine eikenpage		25
Verslag themadag ‘bescherming van het veenhooibeestje’		27
Dagvlinderatlas Vlinderwerkgroep Drenthe		31
Enkele interessante internetadressen op vlindergebied		32
Ledenmutaties		32
Belangrijke data		33

Aankondiging voorjaarsbijeenkomst

Hierbij nodigen wij u uit voor de voorjaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep Friesland op donderdag 22 april 2004 in **de Fûgelhelling, De Feart 1 te Ureterp**. Aanvangstijd: 's avonds om 20.00 uur.

De indeling van de avond is als volgt:

1. Opening.
2. Algemene mededelingen en ingekomen stukken.
3. Financiële mededelingen en financieel jaarverslag
Vlinderwerkgroep.
4. Ervaringen, mededelingen, inbreng van en door leden.
5. Dagactieve nachtvinders, Gerrit Tuinstra.
6. Pauze.
7. Ovipositielocaties op ontgrondingsgebieden, John Boosman.
8. Rondvraag.
9. Sluiting.

Attentiepunten:

- Als u dia's hebt meegenomen, verzoeken wij u dit voorafgaande aan de bijeenkomst even bij de secretaris of de voorzitter te melden.
- Het bestuur heeft besloten de contributie met ingang van 2004 te verhogen naar € 5,00 per jaar (voorheen € 4,50 per jaar) in verband met gestegen kosten. De contributie kan worden voldaan bij onze penningmeester Luut de Zee. Overmaken kan ook naar gironummer 7223259 ten name van L. de Zee te Joure.
- Inge vulde waarnemingsformulieren kunt u zoals gebruikelijk inleveren bij Jannie Sinnema.
- Indien u over een computer beschikt, dan verzoeken wij u vriendelijk de gegevens in **Excel** in te voeren en het bestand ten behoeve van de vlinderdatabase Friesland te mailen aan Siep & Jannie Sinnema, email-adres: s.g.sinnema@wxs.nl
Voor de excel-file (opmaakprofiel) kunt u zich wenden tot Siep Sinnema, die dit in een bestandje naar u toe kan mailen.

Namens het bestuur van de Vlinderwerkgroep Friesland.
Gerard Bergsma – secretaris.

Verslag najaarsbijeenkomst 2003. Gerard Bergsma

De najaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep Friesland vond plaats op zondag 9 november 2003 in de Fûgelhelling te Ureterp. De bijeenkomst werd voorgezeten door Siep Sinnema. Aanwezig waren 23 leden.

De voorzitter opent de bijeenkomst en heet iedereen welkom. Hij blikt kort terug op het prachtige en warme weer van het afgelopen vlinderseizoen, dat tot laat in de herfst voortduurde.

De Flinterwille heeft een verhoging van de oplage nodig, want 100 exemplaren per uitgave zijn eigenlijk al te weinig, zoveel gegadigden zijn er. Ook musea zijn geïnteresseerd. Onze website www.vlinderwerkgroepfriesland.nl mag zich in een stijgende belangstelling verheugen. Op hoogtijdagen komen er wel 20 à 30 mailtjes via de site binnen. Tot nu toe zijn er (vanaf de start van de website) 12.975 ‘hits’ geweest.

Verder is ons Amerikaanse werkgroeplid, de heer Andree (samen met zijn vrouw), dit jaar bij ons op bezoek geweest. Ze hebben een KNNV-nachtvlinderexcursie meegemaakt in Hemrik en hebben tevens een bezoek gebracht aan het schitterende natuurgebied de Schaopedobbe bij Elsloo.

Dinsdag 4 november is er een studiedag geweest over het Veenhooibeestje in het Dorpshuis te Ravenswoud. Henk en Auke Hunneman hadden namens de Vlinderwerkgroep Friesland een prachtige bijdrage aan het programma van deze themadag in de vorm van een presentatie over de resultaten van onderzoek en monitoring van het Veenhooibeestje in het Fochtelooërveen.

De voorzitter wil de Fûgelhelling bedanken voor het feit, dat we vandaag opnieuw hier onze bijeenkomst mogen houden omdat het Natuurmuseum in Leeuwarden nog steeds in de verbouw zit. De Fûgelhelling is een prachtige plek om te vertoeven.

Luut de Zee, onze penningmeester, is vandaag afwezig in verband met verplichtingen bij SC Joure.

De secretaris heeft afmeldingen ontvangen van Annie Trinks en Johan Meijer. Hij laat de presentielijst rondgaan en meldt nog dat iedereen in de pauze een geactualiseerde leden-/adressenlijst bij hem kan ophalen.

De volgende ingekomen stukken zijn vermeldenswaard: Een uitnodiging voor de themadag van het Veenhooibeestje; het jaarverslag 2002 van de Vlinderstichting; een brief met bijlagen van de Vlinderstichting over monitoring van VSB vlindertuinen op diverse locaties in Friesland (liefhebbers voor monitoring kunnen zich melden bij de secretaris); folders van de Vlinderstichting inzake de Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie NVL; uitnodiging van de Vlinderwerkgroep Drenthe om de presentatie van de nieuwe dagvlinderatlas van de provincie Drenthe op 15 november bij te wonen; Ter inzage liggen “Franje” van najaar 2003, het contactorgaan van de secties “Snellen” en “Ter Haar” en de Nieuwsbrief van de stichting Tinea met Faunistische mededelingen.

Dan zijn er nog enkele nieuwe boeken: *Geen tuin zonder dieren* van Rosita Moenen en Frits Bink → Handboek voor het dierenleven in de tuin → Uitgever Schuyt & Co → Prijs € 25,00 → ISBN 90-6097-458-1. *Field Guide to the Moths of Great Britain and Ireland* van Paul Waring en Martin Townsend met 1600 gedetailleerde tekeningen van vlinders (in kleur) van de befaamde Richard Lewington. Het bijzondere aan dit boek zijn de tekeningen van de vlinders zoals ze er in levende lijve uitzien; dus in hun natuurlijke rusthouding → Prijs € 45,95 → ISBN 0-9531399-2-1. *Die Schmetterlinge Baden-Württembergs Band 9 Nachtfalter VII* (Spanners) → dit is het laatste deel uit deze formidabele ‘must-have’ serie → Prijs € 52,90 → ISBN 3-8001-3279-6.

We gaan naar het volgende punt “Ervaringen/mededelingen/eigen inbreng door leden”. Dat zijn er nogal wat. Een uitgebreide ronde langs de aanwezige leden levert een bonte verzameling van (het afgelopen seizoen) waargenomen vlinders op, variërend van een drietal rupsen van de Koninginnepage, Distelvlinders (veel), Gehakkelde aurelia’s, Oranjepijpjes, Kleine vossen (veel), Oranje luzernevlinders, Kommavvlinders, Bruine vuurvlinders, Eikepages, Kleine parelmoervlinders, Icarusblauwtjes, Argusvlinders (inclusief 3^e generatie), Landkaartjes (inclusief 3^e generatie), Kolibrievlinders (vele waarnemingen van deze dagactieve pijlstaartvlinder door vrijwel de gehele provincie Friesland), Windepijlstaarten (bovengemiddeld veel), Walstropijlstaarten, Rode weeskinderen (*Catocala nupta*).

Jannie Sinnema geeft een kort verslag van de op 18 oktober gehouden bladminenexcursie onder leiding van Leo Bot. Er waren circa 10 deelnemers. De inventarisatie leverde 51 microvlindersoorten op, verdeeld over 21 verschillende soorten bomen en planten. Verder somt Jannie nog een aantal bijzondere macronachtvlindersoorten op die in Hemrik zijn waargenomen, zoals *Hoplodrina ambigua*, *Heliothis peltigera*, *Enargia paleacea*, *Mythimna albipuncta*. Tijdens de laatste zomerexcursie op 9 augustus in het Lauwersmeergebied werd een schitterend en gaaf exemplaar van het Blauw weeskind (*Catocala fraxini*) gevangen. Naar nu is gebleken het enige waargenomen exemplaar dit jaar (en afgelopen jaren) in Nederland. De vlucht van deze vlinder doet denken aan die van een vleermuis. Sensationeel om mee te maken.

Judith Bouma laat een foto rondgaan, waarop een compositie van beschadigde vlinders te zien is, die zij afgelopen zomer dood heeft aangetroffen. Heel bijzonder.

Willem de Jong heeft op 9 september op een braakliggend veldje in Leeuwarden een Aardbeivlinder (*Pyrgus malvae*) gesignaleerd.

Henk & Auke Hunneman melden waarnemingen van de volgende macronachtvlinders: *Orthonama obstipata*, *Perizoma bifaciata* (nieuw voor Friesland), *Macdunnoughia confusa*, *Hoplodrina ambigua* (4 exx), *Hecatera bicolorata*.

Andy Saunders heeft de bijzondere spanner *Costaconvexa polygrammata* op 17 mei in het Fochteloërveen waargenomen.

Dit alles en nog veel meer is na te lezen in de laatstverschenen Flinterwille van oktober 2003, pagina 7 t/m 9.

Gerrit Tuinstra signaleerde op de kwelders van de Peazumerlannen en bij Holwerd o.a. de volgende vlindersoorten: *Lacanobia suasa* (ter plekke algemeen), *Apamea oblonga*, *Cucullia asteris* (Monniksuil - soort van zeeaster), *Eupithecia simpliciatata* en *Scopula emutaria* (een kustsoort). Op andere plekken ving hij *Peribatodes secundaria*, *Chloroclysta siterata*, een exemplaar van de donkere vorm van *Macaria liturata*, *Rhyacia simulans*, *Apamea menyanthidis* (2° generatie). Verder somt hij nog enkele andere interessante soorten op: *Euxoa cursoria* (Fochtelooërveen), *Scopula rubiginata*, *Tholera cespitis*, *Tholera decimalis*, *Xestia sexstrigata* (allen Lauwersmeergebied). Bijzonder is de door hem in Drachten waargenomen wespvlinder *Synanthedon formicaeformis* (bekend van wilg). Tevens heeft Gerrit rupsen van de Windepilstaart gevonden bij Drachten (op Haagwinde).

Johan Slagter zag in zijn tuin te Damwoude de Windepilstaart, De Kolibrievlinder, de Kleine parelmoervlinder, de Zilveren maan (vanuit het Houtwiel?), de Oranje luzernevlinder en de Gehakkelde aurelia (reeds op 15 maart); voorwaar geen sinecure.

John Boosman verrichtte dit jaar een onderzoek naar eitjes van heidegebonden dagvlindersoorten, zoals het Heideblauwtje, Heivlinder, Kleine vuurvlinder, Bruine vuurvlinder, Hooibeestje, Kommavlinder en Groot dikkopje. Dit deed hij op zogenaamde ontgrondingsgebieden van de Dellebuursterheide, het Aekingerzand en bij Bakkeveen. Hij werkt aan een afstudeeropdracht. We horen hier nog wel meer van.

Vervolgens laat Siep Sinnema een door hem vervaardigde film zien, waarin achtereenvolgens macrobeelden te bewonderen zijn van uitkomende eitjes van het Groot koolwitje (met bijbehorende 'eet'- en 'smak'geluiden), eitjes van het Heideblauwtje en van de Kleine én Bruine vuurvlinder, de druppelvormige schubben van de Apollovlinder, de getande schubben van de Koninginnepage, een Kolibrievlinder op Phlox, een Sleedoorntje, een Aardbeivlinder en een wolk *Adela reamuraella*'s (groenmetallieke langsprietmotten).

Anja Kerkhof meldt van het monitoren in de Bakkeveensterduinen en in haar tuin o.a. de Kolibrievlinder, de Kleine parelmoervlinder, de Oranje luzernevlinder, het Icarusblauwtje en grote aantallen Kleine vossen.

Heert Hein Kuipers noteerde zowel in Makkum als in Harlingen de Oranje Luzernevlinder. Tevens zag hij in Makkum de Kolibrievlinder en de Windepilstaart.

Andy Saunders vertelt, dat het boek '*British and Irish Pug Moths*' oftewel de 'Eupithecia's' eindelijk is verschenen. Verkrijgbaar bij Eddy Vermandel (€ 44,00).

Abel Jagersma trof afgelopen jaar op de route van het Harichsterbos bij Balk Gehakkelde aurelia's en Oranjepijpjes aan. In eigen tuin te Indijk vlogen tot laat in de herfst nog Argusvlinders. Zijn nieuwe vlinderval heeft hij dit jaar eindelijk in gebruik kunnen nemen; daarmee zijn zo'n 84 soorten nachtvlinders gevangen. De uiltjes met de niervlekken vindt hij zeer lastig te determineren. Laatste gevangen nachtvlinder was het uiltje *Agrochola lychnidis*.

Hilco Meijer heeft samen met Gerrit Tuinstra gelicht en gesmeerd in Beetsterzwaag; daarbij werd de zeldzame en prachtig getekende uil *Dichonia aprilina* (Diana-uil) gevangen. Op het terrein van de Fûgelhelling liggen enkele ecologisch beheerde terreintjes. Het plan is om er een vlindertuin aan te leggen.

Volgens Siep Sinnema vertelde de heer Andree hem, dat men in Amerika een speciale vlinderval gebruikt voor het vangen van nachtvlinders. Het is een fuik met een buitenmantel. De val bevat een plaat met een bakje waarin een stroopmengsel zit. Eddy Vermandel verkoopt dergelijke fuiken voor € 69,00.

Siep attendeert iedereen erop, dat op de site van de vlinderwerkgroep Friesland → www.vlinderwerkgroepfriesland.nl de gemelde (bijzondere) waarnemingen worden bijgehouden. Zo kan men de actuele stand van waargenomen soorten regelmatig bekijken. Momenteel staan er foto's van rupsen van de Windepijlstaart op de site. De rupsen van deze vlinder blijken behoorlijk variabel van kleur te zijn.

De heer en mevrouw Hoornveld uit Drachten laten dia's zien van een Oranje luzernevlinder en van een bijzondere Kleine vuurvlinder, namelijk forma Schmidtii, waarbij de roodachtig gouden grondkleur van de bovenzijde van de voorvleugels wit is.

Saakje Borger vertelt, dat zij in Limburg voor het eerst van haar leven een Phegeavvlinder heeft gezien. Dit betreft een in Nederland zeldzame dagactieve nachtvlinder, voornamelijk voorkomend in oostelijk Brabant en het midden van Limburg, die op de vliegplaatsen in de regel talrijk aanwezig is.

Andy Saunders bespreekt daarna de resultaten van de werkgroep zuidwest Friesland. Met name in Gaasterland werd geïnventariseerd. Onder andere de fraaie spanner *Odontopera bidentata* en de ter plaatse ook niet algemene *Tetheella fluctuosa* werden waargenomen. In St. Nicolaasga waar Andy woont heeft hij tot nu toe 251 soorten nachtvlinders gevangen over een periode van vier jaar. Het afgelopen jaar leverde 25 nieuwe soorten voor hem op, waaronder *Bupalus piniaria* (dennenspanner) en *Spilosoma urticae*. Een nieuwe soort voor Friesland betrof *Ethmia quadrillella*.

Na de pauze is het woord aan Gerrit Tuinstra die iets gaat vertellen over de gegevensverwerking van de Vlinderwerkgroep Friesland. Het begint doorgaans met het maken van aantekeningen in (bijvoorbeeld) opschrijfboekjes tijdens inventariseren. Na de veldwerkperiode dienen gegevens te worden verwerkt. Een diversiteit aan lijsten moet worden doorgeworsteld om resultaten zichtbaar te maken in de vorm van totaaloverzichten, jaarverslagen, beschrijvingen van families, bijzondere vlindersoorten en dergelijke. De vlinderwerkgroep heeft vanaf 1986 tot en met 1998 overzichten van vlinderwaarnemingen in Friesland gepubliceerd. In 2000 verscheen de dagvlinderatlas van Friesland. Vanaf 2000 richten we ons meer op de nachtvlinders. Het ultieme doel is een database vullen met een enorme hoeveelheid records (waarnemingen) van nachtvlinders, zodat we na verloop van enkele jaren een redelijk verspreidingsbeeld hebben binnen onze provincie. Het digitale tijdperk komt ons daarbij goed uit, want met behulp van

computers is gegevensverwerking in een stroomversnelling geraakt. Van digitale aanlevering van gegevens tot digitale verwerking is natuurlijk de mooiste oplossing, maar de werkelijkheid laat nog steeds een gevarieerde aanlevering van waarnemingen zien door middel van lijsten, diskettes, cd-roms enzovoorts. Wij opteren voor aanlevering van gegevens door middel van Excel-bestanden. Er zijn meerdere computerprogramma's die gegevensaanlevering en -verwerking mogelijk maken, zoals (naast Excel ook) 'Access', 'Orde' en andere databaseprogramma's. Dan zijn er nog kaartprogramma's, waarvan GIS (Geografisch Informatie Systeem) en het daaronder vallende ArcView er twee zijn. De keuze voor Excel levert het voordeel op van dezelfde opmaak van aangeleverde bestanden, terwijl met behulp van Access alle aangeleverde gegevens tot één totaalbestand kan worden samengevoegd. Alle historische papieren bestanden worden zo langzamerhand ook ingevoerd in de database. Op dit moment zijn er al zo'n 70 gedigitaliseerde bestanden met dag- en nachtvlinderwaarnemingen verwerkt tot één enkel bestand (database) van 67.000 records. Met behulp van GIS is het mogelijk thema's in lagen op elkaar te zetten en/of ook op kaarten te tekenen (bijv. lijnen, punten, vlakken e.d.) of met kleuren te werken. Kortom, met dit systeem is veel mogelijk. Vervolgens kunnen gegevens uit de database aan zo'n kaart worden gekoppeld en bewerkt. Zo kun je uiteindelijk visualiseren waar een bepaalde vlindersoort voorkomt in Friesland, of in een deelgebied van de provincie. GIS zoekt het op en geeft het weer. Coördinaten (bijv. x en y) kunnen eveneens worden gebruikt/toegepast en worden vertaald in punten op de kaart. Ook fouten in de database kunnen worden opgespoord, bijvoorbeeld records buiten een doelomgeving lokaliseren en eventueel verwijderen. Er kan mee worden ingezoomd en ingerasterd. Er kunnen koppelingen plaatsvinden met topografische kaarten. Van een kilometerhok kan dan zo bekeken worden welke data/records (ook per soort) daaraan gekoppeld zijn vanuit de database. Vlindersoorten kunnen met kleuren worden weergegeven, maar ook met dichte of open cirkels e.d. Verder is het mogelijk foto's of diagrammen aan de gegevens of kaartjes te koppelen. In de zeer nabije toekomst zullen de eerste resultaten met GIS aan de werkgroep worden gepresenteerd.

De rondvraag levert geen bijzonderheden op. De voorzitter dankt ieder voor zijn/haar komst en met name ook de Fûgelhelling en Hilco Meijer voor de gastvrijheid.

Excursies 2004

Zaterdag 15 mei: dag- en nachtvlinderexcursie Fochteloërveen.

Aanvang: 14.00 uur.

Plaats van samenkomst: De werkschuur van Natuurmonumenten aan de Fochteloërveenweg 8 te Fochteloo.

's Middags gaan we het hoogveengebied in; het gebied is nat, dus laarzen aan!

Bovendien komen er verschillende soorten slangen voor. We kunnen diverse soorten rupsen aantreffen zoals de Heideringelrups en misschien zien we ook weer de Kraanvogels vliegen. Aan het eind van de middag kunnen we onze meegenomen broodjes opeten bij de informatieruimte en de expositie daar bekijken.

's Avonds gaan we lichten en smeren. Er is stroom te krijgen bij de werkschuur, maar uiteraard gaan er ook aggregaten mee.

Contactpersoon: Henk en Auke Hunneman, tel. 0513-464596.

Zaterdag 5 juni: dag- en avondexcursie Stuttebosch.

Aanvang: 14.00 uur

Plaats van samenkomst is bij de noordelijke ingang van het gebied, aan de Bovenweg. Dit is de doorgaande weg van Wolvega naar Oosterwolde, ter hoogte van Oldeberkoop en Nijeberkoop. Langs de hoofdweg ligt een B-weggetje, waarlangs auto's geparkeerd kunnen worden. Het Amersfoortcoördinaat van de verzamelplaats is: 206.8-551.2.

Het Stuttebosch is een natuurgebied, dat eigendom is van Staatsbosbeheer. Het terrein is erg gevarieerd, zowel aan vegetatie als aan diersoorten, waaronder waarschijnlijk ook de groep van de vlinders. Het Stuttebosch is een van de laatste plekken in Friesland waar het Gentiaanblauwtje nog voorkomt. Naast bossen, zowel naald-, loof- als gemengde bossen bestaat het gebied uit vochtige gras- en hooilanden, waar onder andere orchideeën en uiteraard ook de klokjesgentiaan groeien. Aan de zuidkant grenst het Stuttebosch aan de Linde. Een oude meander van deze gekanaliseerde beek is hier nog goed te zien. Het Stuttebosch is een van de plekken waar in het verleden de das is uitgezet, waardoor de populatie van deze soort in de omgeving uitgebreid is.

's Avonds gaan we in het gebied nachtvlinders inventariseren met behulp van licht en stroop. Voor deze avondexcursie verzamelen we op dezelfde plek aan de Bovenweg, om ongeveer 21.00 uur.

Contactpersoon: Gerrit Tuinstra (0512-518246).

Zaterdag 10 juli: dag- en avondexcursie Schaopedobbe.

Aanvang: 14.00 uur.

Plaats van samenkomst is aan de zuidkant van het terrein, vanaf de Kloosterweg. Deze weg loopt van Elsloo in oostelijke richting naar Terwisscha/Appelscha (of andersom natuurlijk). Een zijweggetje hiervan (in een scherpe bocht gelegen in kilometerhok 214-551 vlakbij een grote boerderij) is een zandweg die door het bos

in noordelijke richting naar het gebied van de Schaopedobbe leidt (ongeveer 200 meter). Aan het eind van deze zandweg (tevens de ingang van de Schaopedobbe) kan men de auto parkeren. Helaas is daar niet zoveel ruimte voor, maar een plekje is vast wel te vinden. Wellicht even de kaart ter hand nemen voor de juiste plaatsbepaling van het gebied en de route er naar toe.

Het gebied ligt ten oosten van Elsloo. Atlasblad 134 van de Grote Provinciale Atlas Friesland (Wolters-Noorhoff) en atlasblad 40 (uurhok 11-57) van de Topografische Inventarisatieatlas voor flora en fauna van Nederland (Vogelbescherming Nederland). Amersfoortcoördinaten 213-551. Voor uitgebreide informatie over dit gebied verwijzen wij u naar het artikel 'Speerpuntgebied 2004: Schaopedobbe en omgeving', dat elders in deze Flinterwille is opgenomen. De excursie duurt van 's middags 14.00 uur tot middernacht. Men kan ook alleen 's middags deelnemen, of alleen 's avonds. De avondexcursie start om 21.00 uur, op dezelfde plaats van samenkomst als de moddagexcursie.

De contactpersoon voor deze excursie is Gerard Bergsma (Tel. 0516-432414).

Zaterdag 14 augustus: Nachtvlinderexcursie Easterskar
Aanvang: 21.00 uur

Plaats van samenkomst: We verzamelen bij de picknickplaats aan de Skardyk (Scharweg) nabij de plaats waar de Skardyk het kanaal kruist, km-hok 188.1-548.5 Het Easterskar (Oosterschar) is een laagveenmoerasgebied met uitgestrekte rietlanden, soortenrijke graslanden en moerasbos. Het 488 ha grote gebied is in eigendom van It Fryske Gea. De vervening in dit gebied vond plaats tussen 1850 en 1900. Na de vervening bleef er een zeer afwisselend gebied over van vrij onregelmatig vergraven gronden, uitgeveende sloten en stukken met regelmatige petgaten en strepen. Na de vervening begon het verlandingsproces weer. Het scheelde niet veel of het gebied was ontgonnen, maar op het laatste moment ging het ontginningsplan werd het ontginningsplan afgeblazen. De afgelopen decennia is er veel gedaan aan de waterhuishouding van het gebied en is de waterkwaliteit sterk verbeterd. De afwisseling in open water, rietland, moerasbos en grasland zorgt voor een soortenrijke fauna. Het Easterskar staat bekend als een belangrijk vlindergebied, dagvlinders als Zilveren maan en Aardbeivlinder zijn hier waargenomen. Het lijkt dus ook voor nachtvlinders een interessant gebied. Contactpersoon: Luut de Zee tel. 0513-418013

Vrijdag 27 augustus: nachtvlinderexcursie Rinsma State Driesum
Aanvang: 20.30 uur.

Plaats van samenkomst: Parkeerterrein Rinsma State te Driesum.
Komend vanaf Damwoude richting Dokkum neemt u even voor Dokkum de afslag rechts naar Wouterswoude en Driesum. U rijdt door Wouterswoude en gaat daarna in Driesum steeds rechtdoor, aan het eind van het dorp ziet u rechts Rinsma State. Om op het parkeerterrein te komen neemt u na Rinsma State de eerste verharde weg naar rechts; na 100m neemt u de afslag naar rechts en komt daarmee op het parkeerterrein uit (coördinaten 199,5- 590,5). Rinsma State is een oud landgoed

met landhuis, tuinhuisjes, hertenkamp, bos met waterpartijen en heuveltjes. In het park staan bijzondere boomsoorten.

We organiseren deze excursie samen met Jan de Vries van het Natuurmuseum te Dokkum.

Contactpersonen: Jannie en Siep Sinnema, tel.: 0516-471222.

Speerpuntgebied 2004: Schaopedobbe en omgeving **Gerard Bergsma**

In navolging van de inventarisaties die vorig jaar in de regio Oostermeer/Hoogezand en Bergumermeer hebben plaatsgevonden is besloten voor het komende seizoen een nieuwe omgeving frequent te gaan onderzoeken. Dit is de Schaopedobbe (kerngebied) en omgeving geworden. We hebben hiervoor gekozen, omdat het een bijzonder rijk gebied is aan vlinders. Ook de nabijgelegen bos- en heidegebieden van Staatsbosbeheer nemen we mee in het onderzoek. Het is de bedoeling dat een kleine kerngroep de inventarisatie in 2004 gaat uitvoeren. Vaste deelnemers zijn Jannie & Siep Sinnema, Gerrit Tuinstra, Henk & Auke Hunneman en Gerard Bergsma, die (onregelmatig) inventarisaties op dag- maar vooral op nachtvlinders gaan uitvoeren. Gerard Bergsma heeft een tweetal monitoringroutes op de Schaopedobbe. Natuurlijk gaan we ook met de vlinderwerkgroep een keer op excursie in dit gebied en wel op zaterdag 10 juli ('s middags, 's avonds en 's nachts). Zie hiervoor het excursieoverzicht elders in deze Flinterwille. Een aantal leden zal zich ongetwijfeld nog de fantastische excursie van 10 augustus 1997 op de Schaopedobbe herinneren. De temperatuur bedroeg toen maar liefst 30 graden; er was nagenoeg geen wind. Op deze dag registreerde de vlinderwerkgroep 21 soorten dagvlinders en 's avonds/'s nachts 180 soorten nachtvlinders; een ongelooflijk hoog aantal, maar de omstandigheden waren dan ook ideaal. Verslagen hiervan kunt u lezen in de eerste Flinterwille van oktober 1997 en het tijdschrift van It Fryske Gea nummer 2 van 1998 (met foto's). Wie (af en toe) mee wil doen aan deze inventarisatie kan zich opgeven bij Siep & Jannie, Gerrit of Gerard.

1) Ligging Schaopedobbe: Gemeente Ooststellingwerf, nabij Elsloo. Topografische kaart 11H; atlasblad 134 van de Grote Provinciale Atlas Friesland (Wolters-Noordhoff - schaal 1:25000); atlasblad 40 (uurhok 11-57) van de Topografische Inventarisatieatlas voor flora en fauna van Nederland (uitgave Vogelbescherming Nederland - schaal 1: 69000).

2) Het gebied is eigendom van It Fryske Gea en bestaat uit heideterrein met vennen, zandverstuiving en boomgroepen. Het is een belangrijk vogel-, reptielen-, amfibieën- en vlindergebied met een grootte van 66 hectare. Ook groeien er bijzondere planten, zoals Valkruid, Wilde tijm, Liggende vleugeltjesbloem en het Heidekartelblad. Het natuurterrein staat bekend om de "Dobbe" (de Schapepoel), een op een "fort" gelegen heideven, dat vroeger gebruikt werd om schapen te

wassen voor het scheren. Er liggen een tweetal “forten”: hoge, geaccidenteerde zandheuvels met een begroeiing van kraai- en struikheide. Het gebied kent een afwisseling van droge en minder droge heideveldjes, voormalige hooilandjes, boomgroepen, singels en een prachtige zandverstuiving. Er groeit veel struikheide, dop- en kraaiheide. Er ligt nog een tweede ven in de zuidwestelijke hoek van het gebied. In de “Dobbe” groeit de Snavelzegge, de Waternavel, de Wateraardbei en Drijvende waterweegbree. Het reservaat bevat ook enkele eiken-berkenbosjes. Verder is er naald- en loofbos, alsmede een aantal fraaie grove dennen. Deze solitaire bomen in het open heidelandchap fungeren in mei als rust- en uitvliegplaats van de Nachtpauwoog, een schitterende dag- en schemeringactieve nachtvlinder, die er in grote getale voorkomt (mei). De insectenfauna (waaronder vele libellen en waterjuffersoorten) is er indrukwekkend. Tevens zijn er enkele “kikkerputjes” verspreid over het gebied gegraven, waardoor diverse amfibieën zich kunnen voortplanten. U begrijpt het al, we praten hier over een walhalla voor de natuurliefhebber! En welke omroep had het over stiltegebieden in Nederland? Gelukkig wordt dit terrein niet genoemd, want er is nogal wat ruis in de vorm van vogelgeluiden en soms een strakke wind. Mooi wegblijven dus!

3) Op de Schaopedobbe komen vele vlindersoorten voor. Zeker 25 soorten dagvlinders, waaronder de (in het noorden) zeer zeldzame Bruine eikepage, het zeldzame Kommadikkopje, het Heideblauwtje, de Bruine vuurvlinder, het Groentje en een grote populatie Heivlinders. Hoogstwaarschijnlijk is de populatie van het Heidegentiaanblauwtje uitgestorven. De laatste jaren zijn ze niet meer op de oude vliegplaats waargenomen. Op nachtvlindergebied is het hier vuurwerk, vooral ook waar het micronachtvlinders betreft. De Vlinder- werkgroep Friesland heeft hier door de jaren heen inventarisatiewerk verricht.

4) Het terrein is niet toegankelijk van 15 maart tot 1 juli (vogelbroedseizoen). Wel kan men eens deelnemen aan een excursie van It Fryske Gea in de gesloten periode. Buiten genoemde periode is er vrije toegang, o.a. via gemarkeerde wandelpaden. Het gebied is te bereiken met de auto (er is geringe parkeergelegenheid bij de ingang aan de Kloosterweg van Appelscha naar Elsloo) en op de fiets. Er is geen openbaar vervoer in de wijde omgeving. Tevens is er een toegang vanaf Elsloo. Er loopt een wandelpad naar het gebied toe. Vanaf het noorden is de Schaopedobbe eveneens toegankelijk via een wandelpad.

Inmiddels hebben we vergunningen geregeld bij It Fryske Gea en Staatsbosbeheer. Het onderzoek kan los!

Determinatiedag zaterdag 3 januari 2004 Siep Sinnema

Dat de determinatiedag, die we jaarlijks op de eerste zaterdag in januari houden, in een behoefte voorziet bleek ook dit jaar. Het aantal aanwezigen was weer aanmerkelijk groter dan vorig jaar. Ook Joop en Chris Kuchlein waren vanuit Wageningen gekomen om ons te helpen bij het determineren van de micro's. Joop Kuchlein, auteur van het boek “De kleine vlinders”, kon zo het werk van Leo Bot

een beetje verlichten. De laatste draaide nu niet alleen op voor de problemen bij de micro's. Overigens betekende dat niet dat Leo op zijn lauweren kon gaan rusten; hij is ook 's avonds doorgedaan met determineren, is blijven logeren en heeft ook een groot deel van de volgende dag aan de micro's besteed. Verder waren er drie vlinderliefhebbers gekomen, die nog geen lid waren van de Vlinderwerkgroep Friesland. Overigens gaven alle drie zich in de loop van de dag ook op als lid van onze werkgroep, zodat Siebe Visser, Dolf Visser en Alle Postmus nu ook in de ledenlijst terug zijn te vinden. Siebe Visser woont op Ameland en had een behoorlijke hoeveelheid dag- en nachtvlinders meegenomen. Met hulp van de deskundigheid van de andere aanwezigen en een hoeveelheid boeken konden alle vlinders op naam worden gebracht, hetgeen zelfs nog enkele verrassingen opleverde. Elders in deze Flinterwille wordt daarvan verslag gedaan. In totaal werd de determinatiedag door 18 vlinderliefhebbers bezocht. Met vereende krachten werden meegebrachte vlinders, foto's, dia's etc. op naam gebracht, terwijl Jannie, Chris en Francisca tussen de bedrijven door voor soep, broodjes, koffie etc. zorgden. Abel en Francisca Jagersma kregen verder nog hulp bij technische problemen bij de installatie van hun camera's op de microscoop en het gebruik van een webcam in combinatie met de microscoop. Ook die problemen konden worden opgelost. Wordt volgend jaar zeker vervolgd!

Verslag bladmijnenexcursie. Jannie Sinnema

Op 18 oktober gingen 8 personen onder leiding van Leo Bot op pad om het gebied bij Oostermeer-Hoogzand op bladmineerders te inventariseren. Bij de plaats van samenkomst bij de kerk ontdekten we reeds de beruchte mijnen van *Cameraria ohridella* op Paardekastanje. Verder zagen we de vouwmijnen van *Phyllonorycter tristrigella* op Iep.

Hierna reden we naar het uitkijkpunt over het Bergumermeer. Langs het zandpad stonden veel verschillende struiken. Leo had het druk met determineren. Op Meidoorn vonden we 7 verschillende mineerders; op Els zelfs 8 verschillende mineerders die horen tot de Lepidoptera. Op kruiden werd ook gezocht, maar alleen op het Wilgeroosje vonden we mijnen van *Mompha raschkiella*. Het voorkomen van deze micro was nog niet in Noordoost Friesland vastgesteld (J.H.Kuchlein, 1993).

In een grote Wilgenstruik vonden we grote gallen. Hierin bevinden zich o.a. de rupsen van de Wilgenwespvlinder (*Synanthedon formicaeformis*). Enkele takken met gallen werden meegenomen. Op 12 januari 2004 kwam daar bij Henk en Auke Hunneman in huis de wilgenwespvlinder uit. Normaal vliegen de vlinders in mei-augustus (T.Zeegers, 1996). Op 2 februari 2004 kwam bij Siep en Jannie Sinnema uit de gal een sluipwesp uit met een lange legboor. Vermoedelijk parasiteerde deze sluipwesp op een rups van de Wilgenwespvlinder.

Volgens Fibiger & Kristensen (1974) worden de eieren van de wespvlinders gelegd in scheuren van de bast of in oksels van takken. De jonge rupsen boren gangen

tussen de bast en het hout. Dit veroorzaakt de vorming van grote zwellingen of gallen. Galvorming bij planten is een woekering van plantenweefsel als reactie op een chemische stof van een ei of larve. Bekend is de aantasting van gallen op Eikenbladeren door galwespen, maar ook keverlarven kunnen woekeringen veroorzaken. In “Die Schmetterlinge Baden-Württembergs” Band 5 Nachtfalter III (1997) wordt beschreven dat de eieren in al bestaande woekeringen of beschadigde plaatsen van de boom worden gelegd. Het is de vraag welke situatie zich in Oostermeer bij de Wilgenstruik heeft voorgedaan.

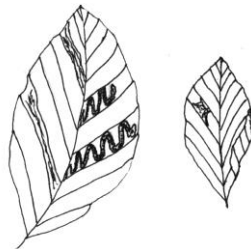
Tenslotte reden we naar het gasstation bij Oostermeer. Er is hier een boomwal geplant met veel verschillende soorten bomen. Hier stonden ook enkele Beuken. We vonden naast de bekende mineerders *Stigmella tityrella* (gangmijn) en *Phyllonorycter maestingella* (vouwmijn) ook de weinig voorkomende *Parornix fagivora* (omgevouwen bladrand).

Linkerkant blad:

Phyllonorycter maestingella

Rechterkant blad:

Stigmella tityrella

Parornix fagivora

Langs de weg in een oudere boomwal vonden we ook een mijn van een mineervlieg op Eikvaren (Polypodium); door W.Ellis (zie op internet <http://www.xs4all.nl/~wnellis/>) gedetermineerd als *Chromatomya scolopendri*.

Totaal zijn deze dag 51 verschillende soorten bladmineerders van microvlinders over 21 verschillende soorten planten waargenomen.

Literatuur:

M.Fibiger & N.P.Kristensen, 1974: The Sesiidae (Lepidoptera) of Fennoscandia and Denmark. Fauna Entomologica Scandinavica Volume 2.

J.H.Kuchlein, 1993: De Kleine Vlinders.

Th.Zeegers, 1996: De Wespvlinders van Nederland en België.

Jeugdbondsuitgeverij, 2de druk.

Die Schmetterlinge Baden-Württembergs, Band 5 Nachtfalter III (1997)

Nog twee nieuwe soorten voor de Friese vlinderfauna. Gerrit Tuinstra

Tijdens de determinatiedag afgelopen 3 januari werden twee nieuwe soorten voor de Friese vlinderfauna vastgesteld. Een leuke bijkomstigheid op zo'n determinatiedag. Eerder waren al twee andere nieuwe soorten vastgesteld. Andy Saunders ving op 29 juli *Ethmia quadrilella* (*Oecophoridae*) in Sint Nicolaasga. Henk en Auke Hunneman ving op de Boschplaat op Terschelling de spanner *Perizoma bifasciata*, op 21 juli.

Ons nieuwe lid van Ameland, Siebe Visser, was aanwezig op de determinatiedag en had een aantal kistjes met door hem (allemaal op Ameland) verzamelde vlinders. Zowel dagvlinders als nachtvlinders, maar in hoofdzaak macro-nachtvlinders. Een deel van de vlinders waren door Siebe zelf op naam gebracht, het andere deel is op de determinatiedag voorzien van een etiket met de juiste naam. In één van de kistjes zat een spanner die enigszins op *Xanthorhoe designata* leek, maar toch duidelijk anders was. Door de duidelijke tekening kon met behulp van de "Colour Identification Guide to Moths of the British Isles" de vlinder als *Pareulype berberata* (Denis & Schiffermüller, 1775) gedetermineerd worden. Een goede afbeelding van de soort is op internet te vinden via de volgende link: <http://www.vlindernet.nl/>. *P. berberata* was nog niet bekend uit Friesland. In de rest van Nederland komt de soort voornamelijk in het duingebied van noord en zuid Holland en in zuid Limburg voor (www.vlindernet.nl). De voedselplant van deze spanner is berberis (*Berberis vulgaris* en *Berberis thunbergii*), zoals de naam van de vlinder al doet vermoeden. In Friesland komt nog een spanner voor die berberis als voedselplant heeft: *Rheumaptera cervinalis*. Deze soort heeft zich in het verleden met de aanplant van berberis sterk uitgebreid. Waarschijnlijk is *P. berberata* ook zo'n cultuurvolger. *P. berberata* vliegt in twee generaties, eind april tot begin juni en eind juni tot begin september.

Pareulype berberata

De tweede voor Friesland nieuwe soort, die op de determinatiedag vastgesteld werd, is *Pseudopostega auritella* (Hübner, 1813), een micro uit de familie van de *Opostegidae*.

Een goede afbeelding van *P. auritella* is op internet te vinden, via de volgende link: http://www.nrm.se/en/svenska_fjarilar/p/pseudopostega_auritella.html. De vlinder werd door ondergetekende op 15 juni gevangen bij de oevers van de

Bergumermeer. Niet op licht, maar een keer op een avond, tijdens een tochtje door de graslanden.

Pseudopostega auritella

Van de familie van de *Opostegidae* zijn in Nederland slechts drie soorten bekend. *P. auritella* is van deze drie de zeldzaamste. In De Kleine Vlinders (Kuchlein, 1993) worden slechts zes uurhokken voor Nederland weergegeven. De soort werd voor het eerst in 1947 in Nederland waargenomen in de laagveenmoerassen bij Kortenhoeve (Noord Holland). Dat de soort weinig wordt waargenomen, is waarschijnlijk ook de oorzaak van de onbekendheid van de voedselplant, althans voor Nederland. In Finland zijn rupsen van de soort op wolfspoot (*Lycopus europaeus*) gevonden en in België op dotterbloem (*Caltha palustris*), beide soorten van vochtigere standplaatsen. De vindplaats bij de Bergumermeer ligt ook in een vrij vochtig grasland. De drie soorten *Opostegidae* zijn allen vrij klein (de gevangen *P. auritella* heeft een spanwijdte van 10 mm.), licht van kleur, met weinig tekening en hebben opvallend grote oogdeksels (kenmerkend voor deze vlinders). De Engelse naam voor deze groep vlinders is “White eye-cap moths”, wat een goed beeld geeft van een aantal van de kenmerken. De Nederlandse waarnemingen van *P. auritella* zijn allemaal in juni of juli gedaan.

Gebruikte literatuur/geraadpleegde websites:

De Kleine Vlinders; J.H. Kuchlein, Pudoc Wageningen 1993.

Die Schmetterlinge Baden-Württembergs, Band 8 Nachtfalter VI, Ulmer, 2001.

Colour Identification Guide to Moths of the British Isles, Bernard Skinner, Viking.

<http://www.vlindernet.nl/>

http://www.nrm.se/en/svenska_fjarilar/

<http://www.funet.fi/pub/sci/bio/life/insecta/lepidoptera.html>

<http://home.tiscali.be/be013549/82/Checklists/Lepidoptera/LepMain.htm>

Nachtvlinders in Gaasterland Luut de Zee

Afgelopen jaar heeft een klein groepje enthousiaste leden van de vlinderwerkgroep Friesland een aantal malen nachtvlinders geïnventariseerd in de boswachterij Gaasterland. Het groepje bestond uit Abel en Francisca Jagersma en Luut de Zee, die de kennis van de nachtvlinder cursus van 2002 in praktijk wilden brengen. Deze nieuwe nachtvlinderaars werden bijgestaan door de vierde persoon van het groepje:

Andy Saunders die al langere tijd nachtvinders inventariseert. Zo iemand in een groepje in altijd handig. Met zijn ervaring kon bij twijfel vaak uitkomst geven bij determinatie. Het is leuk om in een groepje met verschillende opstellingen te werk te gaan. Als het bij jouw laken even wat rustiger is en er komt weinig nieuw aanvliegen, dan wandel je even naar een ander laken. Daarnaast is leuk bij moeilijk te determineren soorten te overleggen. Je leert dan weer op andere kenmerken te letten.

Om inzicht te krijgen in de nachtvlinderfauna van dit gebied is er zeven keer een bezoek gebracht aan de boswachterij. Het inventariseren vond plaats bij de werkschuur van Staatsbosbeheer in km-hok 165-541 in de bossen van Elfbergen. Er werden meestal drie lampen met lakens opgesteld. Een aantal malen is er ook stroop op boomstammen gesmeerd. We zijn relatief laat in het jaar begonnen. Op de 7 mei, 24 mei, 7 juni, 11 juli, 1 augustus, 22 augustus en 20 september is er een bezoek gebracht. Op de laatste avond was ook Gerrit Tuinstra van de partij. In totaal werden tijdens deze avonden in 143 soorten nachtvinders (macro's) waargenomen. Van dit aantal soorten behoorden 71 soorten tot de spanners (Geometridae), 38 tot de uilen (Noctuidae) en 34 tot de andere families. Het aantal soorten per avond varieerde sterk. Op 7 mei was het aantal soorten het kleinst, namelijk 9. De soortenrijkste avond was 11 juli met 74 soorten.

Elke keer als we onze lampen opstelden waren we benieuwd wat de vangst zou zijn. De uitkomsten waren vaak verrassend. Dit betekende tegenvallers en meevallers. Soms leken de omstandigheden in onze ogen niet het meest geschikt en viel de vangst mee, een andere keer waren we vanwege de weersomstandigheden vol verwachting en viel de vangst tegen. Maar al met al is het een goed begin met voor het eerste jaar een leuk aantal vlinders. Het ligt in de bedoeling om in 2004 weer te gaan inventariseren. Dit jaar zullen we eerder beginnen, zodat we ook de soorten die in het vroege voorjaar vliegen mee kunnen nemen. Ik kijk er nu al weer naar uit. Als er geïnteresseerden zijn die een keer mee willen komen kijken, kunnen die vanzelfsprekend altijd contact met ons opnemen.

Even voorjaar! De “eerste” vlinders van 2004. Gerrit Tuinstra

In de eerste week van februari was het even voorjaar. Voor de tijd van het jaar was de temperatuur erg hoog. Hoewel we dat tegenwoordig wel vaker beleven. Overdag zo'n 15 graden en ook 's avonds bleef het nog vrij redelijk. Tijd dus om een pot smeer te maken en eens te kijken of de “eerste” vlinders ook van de hoge temperatuur profiteerden. Eigenlijk gaat het bij deze “eerste” vlinders nog om de “laatste” van vorig jaar. Het zijn namelijk een paar soorten die overwinteren, *Conistra vaccinii* en *Eupsilia transversa*. In perioden in februari en zelfs al in januari vliegen ze zodra de temperatuur wat hoger wordt. Beide soorten komen erg gemakkelijk op stroop, direct en vrij kort na zonsondergang. Omdat er in deze tijd van het jaar (januari, februari, begin maart) nog niet zoveel uilen (*Noctuidae*)

vliegen, hoef je veelal nog niet rekening te houden met andere soorten. Toch moet je eigenlijk altijd rekening houden met andere soorten, bv. andere vertegenwoordigers uit het genus *Conistra*. Echter de kans dat je ze tegenkomt, althans in Friesland, is erg klein. *Conistra rubiginea* wordt de laatste jaren soms in het zuiden van Friesland waargenomen, maar altijd in kleine aantallen. De soort vliegt overigens ook wat later in het voorjaar. Dan is er nog *Conistra erythrocephala*, een nog zeldzamere soort. Van *C. erythrocephala* zijn uit Friesland uitsluitend oudere waarnemingen uit Gaasterland bekend. In de periode van het bestaan van de Vlinderwerkgroep Friesland is de soort niet meer in de provincie waargenomen.

Eupsilia transversa wordt door de oudere vlinderaars (sorry Siep!) ook wel *E. satellitia* genoemd. Overigens een heel toepasselijke naam: *satellitia*. De soort is altijd vrij gemakkelijk te herkennen aan de stigma-vlek op de bovenkant van de voorvleugels. Deze vlek bestaat eigenlijk uit drie stippen. Eén grote stip, met daar linksboven en linksonder (althans voor de linker vleugel) een kleine stip, de “satellieten”. Net als de basiskleur van de voorvleugels, rood/roodbruin of grijzer, kan ook de kleur van de stigmavlek variëren. Van wit, tot gelig of oranje. Vreemd genoeg blijft de onderste van de twee “satellieten” meestal wit, ook wanneer de andere stippen gelig of oranje zijn. *Eupsilia transversa* is de enige (inheemse) soort uit het genus *Eupsilia*.

Op de laatste van de drie warme dagen begin februari, ben ik wezen smeren in Beetsterzwaag. Naast een exemplaar van de spanner *Agriopis leucophaearia* (overigens met slechts één vleugel; foutje van de natuur?), die bij het aangaan van de zaklamp van schrik van een stam naar beneden dwarrelde, heb ik op zo'n twintig smeerplekken in totaal zo'n 30 exx. *Conistra vaccinii* en 45 exx. *Eupsilia transversa* waargenomen. Weinig soorten, vrij hoge aantallen.

Halverwege februari zag ik de eerste *Apocheima pilosaria*'s en *Agriopis marginaria*'s, naast *A. leucophaearia* de echte “eerste vlinders van het jaar”, op de buitenlampen. Nu, begin maart, is het weer wachten op beter weer. Zodra zich opnieuw wat hogere temperaturen voordoen zullen misschien de eerste soorten van het genus *Orthosia* (voorjaarsuilen) zich laten zien.

Als aanvulling van dit artikel: ook in Hemrik was het even voorjaar in het begin van februari. Zo hadden we op 14 februari 's avonds bij de HPL-lamp op het laken maar liefst 19 exemplaren van *Agriopis leucophaearia*, 5 exemplaren van *Apocheima pilosaria*'s, 2 exemplaren van *Apocheima hispidaria* en eveneens 2 exemplaren van *Agriopis marginaria*.

Andy Saunders meldde op 5 februari op stroop 1 exemplaar van *Eupsilia transversa*. Op 6 februari had hij in de lichtval 1 exemplaar van *Apocheima pilosaria* en 1 exemplaar *Agriopis leucophaearia* .

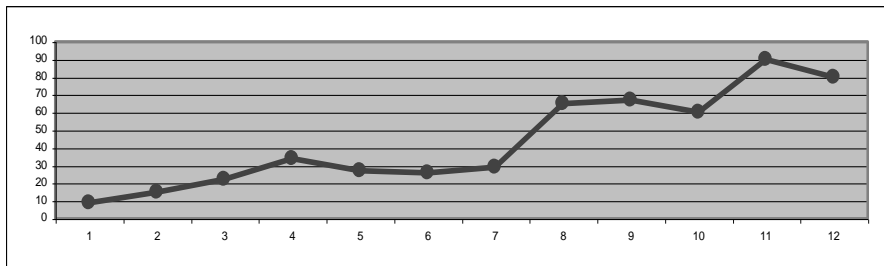
Siep Sinnema

Inventarisatie Oostermeer/Hoogzand en Bergumermeer 2003-deel 2. Gerrit Tuinstra

In de vorige Flinterwille werd reeds verslag gedaan van de gezamenlijk inventarisatie in het gebied bij Oostermeer/Hoogzand en de Bergumermeer. Omdat de gegevens toen nog niet allemaal verwerkt waren kon er nog geen totaaloverzicht van de resultaten gegeven worden. Inmiddels zijn alle gegevens op één bult gegooid en is er een totaaloverzicht van gemaakt. Dat een dergelijk gebied, heel anders dan veel gebieden in bv. zuidoost Friesland, (waar vrij veel geïnventariseerd wordt) ook rijk is aan nachtvlinders heeft de inventarisatie wel doen blijken.

De inventarisatie is uitgevoerd in eigenlijk twee soorten gebieden, die overigens nauw op elkaar aansluiten. Vooral in de eerste helft van het seizoen werd er gevangen op een plek aan de Lange Geestlaan. Dit is een klein weggetje vanaf het dorp Hoogzand, in oostelijke richting. Het verharde deel van het weggetje eindigt bij een gasstation. Vanaf hier gaat de Lange Geestlaan onverhard verder in de richting van de Boskwei. Er werd steeds gevangen ter hoogte van het gasstation. Dit gebied bestaat uit agrarische graslanden met daarin veel houtwallen met een gevarieerde vegetatie. Naast veel zomereik worden andere boom- en struiksoorten aangetroffen, bv. lijsterbes, berk, ratelpopulier, hier en daar een beuk, gewone es, esdoorn, meidoorn, sleedoorn en brem. Eigenlijk allemaal voedselplanten van diverse soorten nachtvlinders.

Het tweede gebied waar regelmatig gevangen is ligt op de overgang van het houtwallengebied naar de oevers van de Bergumermeer, met schrale gras-/hooilanden en rietvegetaties. In tegenstelling tot de agrarische graslanden van het gebied rond de Lange Geestlaan, zijn de graslanden bij de Bergumermeer zeer soortenrijk, met veel soorten grassen en kruiden. De combinatie van beide gebieden waarin gevangen is, zal zeker een oorzaak zijn van het grote aantal waargenomen nachtvlinders. Verspreid over de maanden maart (3x), april (3x), mei (2x), juni (2x), juli (1x) en augustus (1x) werd er in totaal 12 keer in het gebied met behulp van kunstlicht geïnventariseerd. Daarnaast is er een bladmijnenexcursie gehouden (zie elders in deze Flinterwille). Het aantal soorten per avond varieerde van negen (op 10 maart) tot negentig (op 14 juli). Het grafiekje laat het verloop van het aantal soorten per avond (dus exclusief de bladmijnenexcursie) zien.

De inventarisatie is in eerste instantie gericht op macro-nachtvlinders. Met uitzondering van de bladmineusexcursie is er tijdens de inventarisatie niet specifiek naar micro's gekeken. Toch is er van deze groep ook een aardig aantal soorten waargenomen.

In totaal zijn er 292 soorten nachtvlinders waargenomen. Voor het overgrote deel ging het hierbij om macro-nachtvlinders, met in totaal precies 200 soorten. Dus blijven er nog 92 soorten micro's over. Maar liefst 50 soorten werden tijdens de bladmineusexcursie vastgesteld en 42 soorten werden op het doek, of incidenteel opgejaagd, waargenomen. Kortom, een prachtig resultaat.

In de vorige Flinterwille werd al een aantal waargenomen soorten genoemd. Het gaat te ver om in deze Flinterwille de totaalijst van soorten op te nemen. Wel worden hieronder op beknopte wijze nog een aantal soorten weergegeven.

Hepialus humuli

H. humuli, de Hopwortelboorder, is de enige soort uit de familie van de *Hepialidae* (wortelboorders) die tijdens de inventarisatie is waargenomen. Een belangrijke voedselplant van deze soort is Hop (*Humulus lupulus*), die in het gebied op verschillende plekken in houtwallen kan worden aangetroffen.

Pijlstaarten (*Sphingidae*)

Op 25 april werd de eerste pijlstaart waargenomen, een lindepijlstaart (*Mimas tiliae*). Van deze soort werden in ieder geval negen exemplaren waargenomen. Na het Groot avondrood (*Deilephila elpenor*), met in totaal minimaal 30 exemplaren, was de Lindepijlstaart de meest waargenomen pijlstaart. Opvallend was de waarneming van twee exemplaren van het Klein avondrood (*Deilephila porcellus*), die voornamelijk in het zuidoosten van de provincie wordt waargenomen. Drie andere soorten pijlstaarten die eveneens werden waargenomen zijn de Pauwoogpijlstaart (*Smerinthus ocellata* – 2 exx.), Populierpijlstaart (*Laothoe populi* – 5 exx.) en de Ligusterpijlstaart (*Sphinx ligustri* – 2 exx.).

Euphyia unangulata

Een soort die enkele jaren geleden voor het eerst in Friesland (Katlijk, Hunneman) waargenomen is, is de spanner *Euphyia unangulata*. De afgelopen paar jaar zijn van de soort incidenteel waarnemingen gedaan (Sint Nicolaasga, 2 exx., Saunders en Fochteloërveen, Sinnema). De Bergumermeer is de vierde Friese vindplaats van deze interessante spanner, waarvan de rups overigens op Muur (*Stellaria spec.*) leeft.

Notodontidae (Tandspinners)

In totaal werden tijdens de inventarisatie maar liefst 14 soorten Tandspinners waargenomen. Het gaat om de volgende soorten: *Furcula furcula* (Kleine hermelijnvlinder), *Notodonta dromedarius* (Dromedaris), *N. triophus*, *N. ziczac* (Kameel), *Drymonia dodonaea*, *D. ruficornis*, *Pheosia tremula*, *P. gnoma*,

Pterostoma palpina (Snuitvlinder), *Ptilodon capucina* (Kroonvogeltje), *Phalera bucephala* (Grote wapendrager), *Peridea anceps*, *Stauropus fagi* (Eekhoorn) en *Harpyia milhauseri* (Draak). Stuk voor stuk prachtige, vaak fraai getekende soorten.

Soorten van vochtige gebieden

Tijdens de inventarisatie, voornamelijk langs de Bergumermeer, werden een aantal soorten uilen (*Noctuidae*) van hoofdzakelijk vochtiger gebieden waargenomen. Het voorkomen van de soorten wordt veelal bepaald door het voorkomen van de voedselplanten: *Celaena leucostigma* (belangrijke voedselplant is Gele lis (*Iris pseudacoris*)), *Nonagria typhae* (voedselplant Lisdodde (*Typha spec.*)), *Archanara sparganii* (voedselplanten o.a. Lisdodde en Gele lis) en *Arenostola phragmitidis* (voedselplant Riet (*Phragmitis australis*)).

Graphiphora augur

Er zijn veel meer interessante soorten, maar tot slot wil ik *Graphiphora augur* noemen. Deze vrij grote uil wordt niet zoveel waargenomen, meestal in kleine aantallen. Ook tijdens de inventarisatie werd slechts één exemplaar waargenomen.

Degenen die het leuk vinden kunnen de lijst (liefst via de e-mail) toegestuurd krijgen, of op de voorjaarsbijeenkomst inzien.

Gebruikte literatuur:

Die Schmetterlinge Baden-Württembergs, Günter Ebert, Ulmer.

Colour Identification Guide to Moths of the British Isles, Bernard Skinner, Viking.

“De Vuurtoren”

Nachtvlinders in de Peazumerlânnen en bij de Holwerder pier.

Gerrit Tuinstra

Ik heb het met Hilco Meijer wel eens gehad over hoe interessant het zou zijn om eens een keer nachtvlinders te vangen aan de kust. Een heel ander gebied. Zeer open, winderig, een speciale vegetatie en daarmee misschien andere soorten nachtvlinders dan in het binnenland. Het afgelopen jaar is het er van gekomen. Op 19 juli en 2 augustus (de tweede datum samen met Henk en Auke Hunneman uit Gorredijk) heb ik met behulp van kunstlicht nachtvlinders geïnventariseerd op de kwelders van de Peazumerlânnen bij Peasens. Ik had hiervoor vergunning gekregen van It Fryske Gea, eigenaar van het gebied. De plek waar de lamp brandde lag in het “niet gecultiveerde”, buitendijkse gebied. Deze plek was bereikbaar via een doodlopend pad naar een schapenvangplek. Vanaf deze plek was het ± 50 meter voordat de kwelders bereikt werden. De vangplek lag ongeveer 30 meter vanaf het “gecultiveerde” land, temidden van een zoute vegetatie met

voornamelijk *Aster tripolium* (zee-aster of zulte) en diverse andere zoutminnende soorten. Het doel van de inventarisatie was om een beeld te krijgen van de aanwezige nachtvlinderfauna en te kijken of deze verschilt van de nachtvlinderfauna elders in Friesland. Naast de plek in de Peazumerlânnen heb ik twee keer met de lamp aan het begin van de pier bij Holwerd gestaan. Eigenlijk drie keer, maar deze derde keer was niet erg geslaagd met een dusdanig harde wind dat het doek bijna omwaaide. Dat is dan ook een van de grootste nadelen van het nachtvlinderen aan de kust. Het moet erg goed weer zijn (warm en liefst windstil) voor goede resultaten.

Vooraf in de Peazumerlânnen is er in het bijzonder gekeken naar *Cucullia asteris* (Astermonnik). Deze soort wordt in Friesland zelden waargenomen. *C. asteris* leeft in twee verschillende biotopen, op de zandgronden, waar de rupsen veelal op *solidago* (Guldenroede) leven en in het westen van het land, waar de rupsen op *aster tripolium* (Zee-aster of Zulte) leven. Omdat Zee-aster een zeer algemene soort is in de Peazumerlânnen en *C. asteris* in vergelijkbare gebieden in Zeeland ook waargenomen wordt, was het vaststellen van *C. asteris* een doel op zich.

Resultaten Peazumerlânnen

Op de eerste datum in de Peazumerlânnen (19 juli) was het wat weersomstandigheden betreft perfect. Erg warm, lage luchtvochtigheid en vrijwel geen wind. Er werden dan ook zeer grote aantallen vlinders waargenomen. Op de tweede datum (2 augustus) was het weer ook redelijk, maar werden er veel minder vlinders waargenomen (soorten en aantallen). De reden van het lage aantal is onduidelijk. Mogelijk was het de hoge luchtvochtigheid. Tijdens de inventarisatie werd er aan de kust geen mist waargenomen, echter op enige kilometers (op de terugweg) wel.

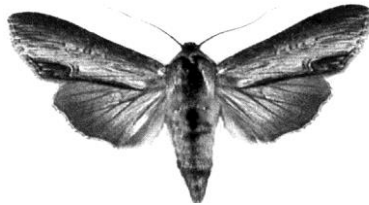
Op 2 augustus brandde de lamp van zonsondergang tot ongeveer 01.00 uur. Er werden 23 soorten waargenomen met maximaal zo'n 20 tot 25 exemplaren per soort.

Op 19 juli brandde de lamp van zonsondergang tot ongeveer 03.30 uur, toen de temperatuur nog ongeveer 20 graden bedroeg. Op deze avond werden 45 soorten waargenomen, sommige in (zeer) grote aantallen (tot 100, 175, 200, 250 exemplaren per soort).

Naast algemene soorten werd een aantal bijzondere soorten waargenomen: *Scopula emutaria*, *Eupithecia simpliciatata*, *Cucullia asteris*, *Apamea oblonga* en *Lacanobia suasa*. Met uitzondering van *A. oblonga* had ik zelf deze soorten nooit eerder waargenomen.

Cucullia asteris

Ook *Cucullia asteris* werd dus waargenomen, echter slechts één exemplaar. Volgens de Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera (10e supplement, B.J. Lempke, 1964) begint de vliegtijd van *C. asteris* al in half mei en kan deze duren tot in de tweede helft van augustus en soms zelfs september. Late exemplaren (imago's) behoren waarschijnlijk tot een partiële tweede generatie, die afstamt van vroeg vliegende exemplaren. De hoofdvliegtijd valt in de tweede helft van juli en het begin van augustus. De beide data dat er in de Peazumerlânnen gevangen is, vallen dus (volgens de catalogus) in de beste periode om de soort (als imago) aan te treffen. In *The Colour Identification Guide to Moths of the British Isles* (Bernard Skinner) wordt geschreven dat de soort "in kleine aantallen op licht komt". Het in de Peazumerlânnen gevangen exemplaar kwam niet op het doek, maar naderde de lamp tot op zo'n tien meter om vervolgens hier in de vegetatie te gaan zitten. Ook andere *cucullia*-soorten komen niet of slecht op licht. Overigens wordt door andere vlindersaars, die *C. asteris* in Zeeland regelmatig waarnemen, gezegd dat de soort wel op licht gevangen wordt (mondelijke mededeling op de landelijke bijeenkomst van de Sectie Ter Haar).

Cucullia asteris

Of de soort in de Peazumerlânnen een kleine populatie heeft (wat niet waarschijnlijk is, vanwege de vergelijkbare omstandigheden in Zeeland en het massale voorkomen van de voedselplant), dat *C. asteris* hier eerder of later vliegt of dat de soort inderdaad slecht op licht komt, is niet duidelijk.

Scopula emutaria en *Eupithecia simplicata*

S. emutaria is een veel minder algemene soort dan bv. *S. immutata*. *S. emutaria* is een echte kustsoort, die vrijwel niet in het binnenland wordt waargenomen. Uit Friesland is de soort o.a. bekend van de eilanden.

E. simplicata is een vrij kleine vlinder uit de groep van de bloemspanners. De soort leeft o.a. op Melde (*Atriplex*) en Ganzevoet (*Chenopodium*). In het binnenland is de soort bekend van ruderaalterreinen. Deze soort is in het verleden ook op Zeeuwse kwelders waargenomen, waar de rupsen op Zee-alsem (*Artemisia maritima*) werden gevonden (Van Aartsen).

Zowel *S. emutaria* (1 ex.) als *E. simplicata* (meerdere exx.) werd waargenomen bij de pier van Holwerd.

Apamea oblonga

A. oblonga is een vrij donkere en weinig getekende, vrij grote uil, die in Friesland weinig wordt waargenomen. De rups leeft in de wortels van grassen. In Engeland is de soort bekend van Gewoon kweldergras (*Puccinellia maritima*) (Porter). In Nederland is de soort hoofdzakelijk bekend uit Zeeland en de zuid-Hollandse eilanden. Ook wordt *A. oblonga* soms in het binnenland waargenomen (www.vlindernet.nl). Zelf heb ik de soort op twee plaatsen in de Alde Feanen gevangen (inventarisatie 2001). In de Peazumerlânnen heb ik drie exemplaren gevangen. Bij de pier van Holwerd kwamen in twee nachten minimaal 42 exemplaren op het witte doek. Waarschijnlijk lag de eerste vangdatum in de Peazumerlânnen aan het begin van de vliegtijd. Op de tweede avond werden over het algemeen zeer weinig vlinders waargenomen (soorten en aantallen). Verondersteld kan worden dat *A. oblonga* ook in de Peazumerlânnen in grotere aantallen voorkomt.

Lacanobia suasa

Een soort die vooral de laatste jaren in Friesland minder wordt waargenomen en die ik zelf nog nooit had waargenomen is *L. suasa*. De soort is qua tekening, kleur en formaat vrij variabel. De soort wordt in uiteenlopende gebieden waargenomen, waaronder ruderaalterreinen. De rupsen leven op een variëteit aan planten. Tijdens de inventarisatie is *L. suasa* veel waargenomen, zowel in de Peazumerlânnen (minimaal 47 exemplaren) als bij de pier bij Holwerd (minimaal 42 exemplaren). Waarom de soort hier zoveel wordt waargenomen en elders in Friesland niet (meer), is niet duidelijk.

In totaal werden er in de Peazumerlânnen 57 nachtvlindersoorten vastgesteld (waaronder vier soorten micro's). In vergelijking met gebieden in bijvoorbeeld het zuidoosten van Friesland, waar op een avond vergelijkbaar met de omstandigheden van 19 juli zo'n 90 tot 100 (macro-) nachtvlindersoorten worden waargenomen, is dit aantal soorten vrij hoog te noemen.

Uiteraard zal het aantal aanwezige nachtvlindersoorten groter zijn dan de vastgestelde 57 soorten, omdat er slechts twee keer (in een vrij korte periode) in het gebied gevangen is.

Naast vlinders werden 's nachts in de Peazumerlânnen een aantal andere diersoorten waargenomen, waaronder een kerkuil, jagend boven de kwelders. Daarnaast werden diverse grote spinnende waterkevers en grote geelgerande waterkevers waargenomen. Bijzonder waren de waarnemingen van een grote groene sabelsprinkhaan (*Tettigonia viridissima*) en een reuzenhoutwesp (*Urocerus gigas*), die eveneens op het licht afkwamen.

Bij de Holwerder pier werden in totaal 49 nachtvlindersoorten (waaronder negen soorten micro's) waargenomen. Beide gebieden vertonen grote overeenkomsten tussen de waargenomen soorten.

Tijdens deze inventarisaties aan de kust (Peazumerlannen en Holwerder pier) werden in hoofdzaak soorten van de uilenfamilie (*Noctuidae*) waargenomen (36 soorten). Spanners (*Geometridae*) werden veel minder waargenomen (10 soorten). Daarnaast werden er zes soorten tandspinnars (*Notodontidae*), drie soorten beervlinders (*Arctiidae*), de donsvlinder (*Euproctis similis*), de lindepijlstaart (*Mimas tiliae*), de wilgenhoutrupsvlinder (*Cossus cossus*) en één soort wortelboorder (*Hepialidae* – *Triodia sylvina*) waargenomen.

Interessante waargenomen soorten micro's zijn *Elachista scirpi*, *Coleophora asteris*, *Phalonidia affinitana* en *Eucosma obumbratana*. Alle vier zijn soorten die op het Friese vasteland niet of sporadisch zijn waargenomen.

Gebruikte literatuur:

De Kleine Vlinders; J.H. Kuchlein, Pudoc Wageningen 1993.

Die Schmetterlinge Baden-Württembergs, Band 6 Nachtfalter IV, Ulmer, 1997.

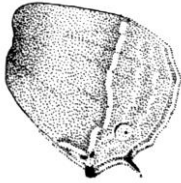
Colour Identification Guide to Moths of the British Isles, Bernard Skinner, Viking.

Colour Identification Guide to Caterpillars of the British Isles, Jim Porter, Viking.

De Bruine eikenpage – *Satyrium ilicis* Gerard Bergsma

Vorig jaar tijdens het lopen van een monitoringroute midden in de maand juli in het gebied van de Schaopedobbe (bij Elsloo) had ik mij voorgenomen scherp uit te kijken naar de Bruine eikenpage, omdat ik deze vlindersoort daar vele jaren geleden al eens had waargenomen. De Bruine eikenpage is in geheel Nederland sterk achteruitgegaan en wordt steeds minder waargenomen op de gebruikelijke vliegplaatsen. Het is een fragiel en snelvliegend dagvlindertje dat snel over het hoofd wordt gezien, ook omdat het zo'n goede schutkleur heeft (donkerbruin). Er is een bijkomend probleem, omdat zijn soortverwant, de Eikenpage, dezelfde vliegtijd heeft en in hetzelfde biotoop (met eikenbomen) voorkomt. Er zijn wel enkele onderscheidingskenmerken tussen de Eikenpage en de Bruine eikenpage. De onderzijde van de vleugels van de Eikenpage is overwegend lichtgrijs, terwijl die van de Bruine eikenpage (donker)bruin is. Het vrouwtje van de Eikenpage heeft (onder invloed van lichtinval) een tweetal blauwpaarse banen op de voorvleugels (tijdens de vlucht echter nauwelijks te zien), terwijl het vrouwtje van de Bruine eikenpage op de voorvleugels een (niet altijd even duidelijke) oranje vlek vertoont. Over de andere uiterlijke kenmerken van beide vlindersoorten geef ik hier verder geen details, alhoewel die bij een directe waarneming natuurlijk wel van belang zijn, wanneer men foeragerende exemplaren van beide soorten tegenkomt, zodat die beter geobserveerd kunnen worden. Het waarnemen en vaststellen van vliegende exemplaren van beide soorten is veel moeilijker en

noodzaakt eigenlijk het gebruik van een goede verrekijker; liefst eentje die ook op korte afstand haarscherpe beelden oplevert.

Eikenpage

Bruine eikenpage

Volgens de atlas ‘dagvlinders in Fryslân’ is de Bruine eikenpage in Friesland uiterst zeldzaam, omdat hij nauwelijks wordt waargenomen. Dit is ook niet verwonderlijk als men beseft, dat zelfs de gewone Eikenpage al niet buitengewoon veel wordt gezien. Het zijn soorten waar je (in de geschikte biotoop) naar moet zoeken. Dan is het opsporen van de Bruine eikenpage al helemaal een opgave. Volgens ‘De Ecologische Atlas van de Dagvlinders van Noordwest-Europa’ van Bink (1992) zijn alleen de mannetjes van de Bruine eikenpage die zich op bloeiende braamstruwelen en ook op dopheide ophouden vrij gemakkelijk te ontdekken. De vrouwtjes kan men wel aantreffen in struiken van bloeiend sporkehout (vuilboom). Vroeger (vanaf 1872 tot 1986) waren er enkele meldingen van de Bruine eikenpage uit Oranjewoud en uit Rijs (Gaasterland). Volgens het boek ‘De vlinders van Friesland’ van Lempke (1985) is de soort verder bekend van Tietjerk, Hemrik, Bakkeveen, Appelscha, Makkinga, Oldeberkoop, Oldeholtpade, Wolvega, Nijemirdum. De schaarse waarnemingen van na 1985 zijn echter geheel uit het Drentse district (de gemeente Ooststellingwerf). Op 19 juli 1990 trof Auke van Randen bij Elsloo een afgevlogen exemplaar aan. Ook bij het Canadameer en in een gebiedje daaronder (bekend als “De Monden”) is de vlinder door hem aangetroffen. De laatste waarneming (die in de boeken staat) was op 16 augustus 1993, toen drie exemplaren van de Bruine eikenpage in Fochteloo werden gezien door Grietje de Lange; nota bene in haar eigen tuin! Vorig jaar heb ik met zekerheid een zevental exemplaren (vliegend) waargenomen op één locatie op de Schaopedobbe en twee exemplaren op een andere locatie in hetzelfde gebied. Hieronder waren enkele vrouwtjes met de eerdergenoemde oranje vlekken op de bovenzijde van de voorvleugels. Ik heb ze geruime tijd geobserveerd. Onmiskenaar. Het was zonnig met een temperatuur van 27 graden en weinig wind. De situatie was lastig, omdat er zowel gewone Eikenpages als Bruine eikenpages rondvlogen. Het gebruik van een goede, lichtsterke verrekijker is in geval van gezamenlijk vliegende Eikenpages en Bruine eikenpages absoluut aan te bevelen. Door het baltsgedrag kon ik daardoor bij elkaar vliegende exemplaren van beide soorten goed onderscheiden. Mijn idee is, dat er binnen de grenzen van de gemeente Ooststellingwerf nog wel meerdere populaties aanwezig moeten zijn.

Men moet er echter gericht naar zoeken. De kans dat ze bij toeval foeragerend worden aangetroffen, is namelijk uiterst klein. Wellicht lukt het de Vlinderwerkgroep Friesland in de komende jaren een beter beeld te krijgen van de nog aanwezige populaties van dit prachtige vlindertje. Vermeldenswaard is nog de soortbeschrijving van de Bruine eikenpage in de recent verschenen 'Dagvlinders in Drenthe', omdat daarin een vergelijkbaar beeld wordt gegeven van de situatie in de zuidoosthoek van onze provincie.

Verslag themadag 'bescherming van het veenhooibeestje' Auke Hunneman

Het veenhooibeestje is momenteel één van de meest bedreigde dagvlinders. Het Fochteloërveen herbergt met 300 tot 500 individuen de grootste populatie veenhooibeestjes van ons land en de beheerder, Vereniging Natuurmonumenten, heeft om die reden een grote verantwoordelijkheid voor behoud van de soort. Mede dankzij een succesvol uitgevoerd hoogveenherstelproject is de populatie hier de laatste jaren flink gegroeid en daarom lijkt de toekomst voor het veenhooibeestje ter plaatse veelbelovend. Omdat de in Fochteloë gevolgd aanpak dus vruchten lijkt af te werpen, kan deze als voorbeeld dienen voor het herstel van andere grotere hoogveenrestanten, zowel nationaal als internationaal. Om die reden werd op vier november van het afgelopen jaar een themadag over het veenhooibeestje georganiseerd door Vereniging Natuurmonumenten, De Vlinderstichting en Vlinderwerkgroep Friesland. Het doel van deze dag was tweeledig: (1) uitleg geven over de gekozen aanpak in het Fochteloërveen, en (2) het uitwisselen van ideeën omtrent hoogveenbeheer en behoud van het veenhooibeestje in het algemeen.

Genodigden voor deze dag waren onder meer beleidsmedewerkers van diverse provincies, beheerders van grotere hoogveenterreinen, medewerkers van De Vlinderstichting en Natuurmonumenten, en (enkele) leden van de vlinderwerkgroep. Vanwege de grote belangstelling werd de dag niet gehouden in de informatieruimte van Natuurmonumenten zoals aanvankelijk de bedoeling was, maar in het dorps huis van Ravenswoud. Het programma bestond uit zes lezingen met aansluitend een bezoek aan het veen. Een adering was de afwezigheid van de Britse bioloog David Wainwright die vanwege familieomstandigheden moest afzeggen. Gelukkig werd Pauline Arends, werkzaam bij Staatsbosbeheer in Hooghalen, bereid gevonden om het een en ander te vertellen over de recente herontdekking van een verdwenen gewaande populatie van het veenhooibeestje in boswachterij Hooghalen.

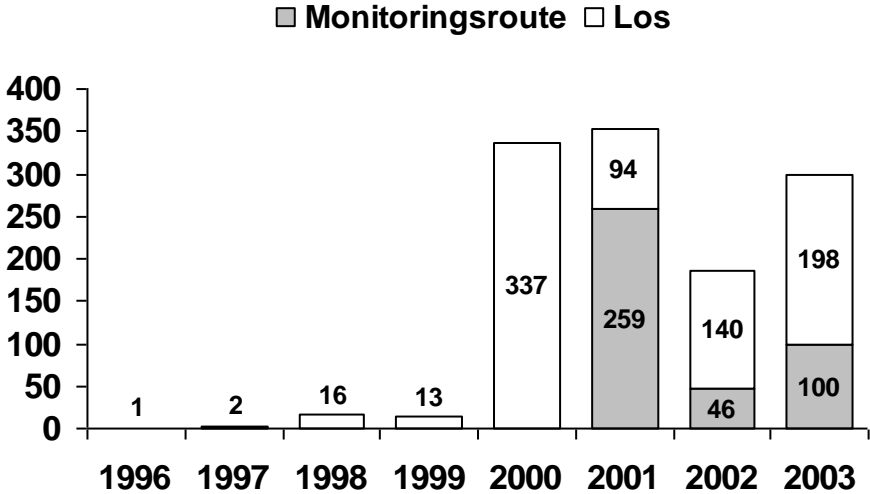
Het thema werd ingeleid door dagvoorzitter Theo Verstrael, directeur van De Vlinderstichting. Vervolgens nam Henk de Vries (medewerker onderzoek en advies bij De Vlinderstichting) het woord. Hij sprak over de landelijke situatie, dus over de oorzaken van de sterke achteruitgang van het veenhooibeestje sinds 1980, de huidige verspreiding en de mogelijkheid tot herintroductie. Uit vegetatie-

onderzoek blijken de Engbertsdijkvenen hiervoor het meest kansrijk te zijn. Vraag is echter uit welke populatie het donormateriaal moet worden gehaald, Fochteloo is (op termijn) een optie, maar ook Duitse leefgebieden behoren tot de mogelijkheden. De populatie in het Fochtelooërveen is op dit moment nog niet geschikt om als bronpopulatie te dienen, aangezien de omvang van de populatie onvoldoende is. Op langere termijn moeten de voor- en nadelen van herintroductie zorgvuldig worden afgewogen.

Jan-Willem Van 't Hullenaar van ecohydrologisch adviesbureau Bell-Hullenaar ging daarna in op de vernattingsmaatregelen die de afgelopen decennia in het Fochtelooërveen zijn genomen om (opnieuw) veenontwikkeling mogelijk te maken. De belangrijkste negatieve invloed op het veen is volgens hem de boekweitbrandcultuur geweest, waardoor de toplaag van het veen is aangetast en zich grote schommelingen in de waterstand voordoen. Hierdoor is pijpenstrootje de vegetatie gaan domineren en krijgen karakteristieke hoogveensoorten als lavendelhei en kleine veenbes geen kans. Het veen is recentelijk door de aanleg van een netwerk van kaden opgesplitst in diverse compartimenten om oppervlakkige afstroming tegen te gaan. Cruciaal voor het slagen van deze compartimenteringsaanpak is om de compartimenten zó te kiezen dat de hoogteverschillen binnen het compartiment minimaal zijn. Op deze wijze ontstaan geen grote oppervlakten open water of wordt voorkomen dat op sommige plaatsen het waterpeil nog (steeds) te diep onder het maaiveld ligt. Omdat in het Fochtelooërveen sprake is van witveen, is gekozen voor het herstel van veenmosgroei door drijfjiltvorming (verlanding). Dit houdt in dat drijvende matten van veenmos, die hun drijfvermogen ontlenen aan de productie van methaangas, als uitgangspunt dienen voor herstel van het veenmosdek.

Roel Douwes van Vereniging Natuurmonumenten belichtte het uitgebreide monitoringprogramma dat verbonden is aan het hoogveenherstelproject. Dit programma behelst de monitoring van zowel flora, vegetatie en waterkwaliteit als standen van het grond- en oppervlaktewater. Het monitoringprogramma is in eerste instantie opgezet voor een periode van vier jaar (1999-2002), waarna het geheel wordt geëvalueerd. Uit een vergelijking van een in 2002 uitgevoerde integrale vegetatiekartering met die van een vrijwel identieke kartering uit 1992 worden de geboekte resultaten afgeleid en het toekomstperspectief geschetst. De onderzoekers Altenburg en van der Veen (2003) zijn onverdeeld positief over de ontwikkeling van het veen tot dusver. Het blijkt dat pijpenstrootje in dichtheid is afgenomen, terwijl karakteristieke hoogveensoorten als eenarig wollegras en lavendelhei zijn toegenomen. Daarnaast zijn de voor hoogveenontwikkeling onmisbare veenmossen vooruitgegaan, waarbij vooral de forse toename van waterveenmos opvallend is. Wel plaatsen ze de kantekening dat tijdens de onderzoeksperiode sprake is geweest van overwegend 'natte zomers'. Het is dus afwachten hoe het veen (de vegetatie) op de zeer droge zomer van 2003 reageert!

Aantalsontwikkeling Fochteloërveen

Figuur 1 Aantalsontwikkeling van de populatie van het veenhooibeestje in het Fochteloërveen. Losse waarnemingen (wit) betreffen waarnemingen buiten de transectellingen om.

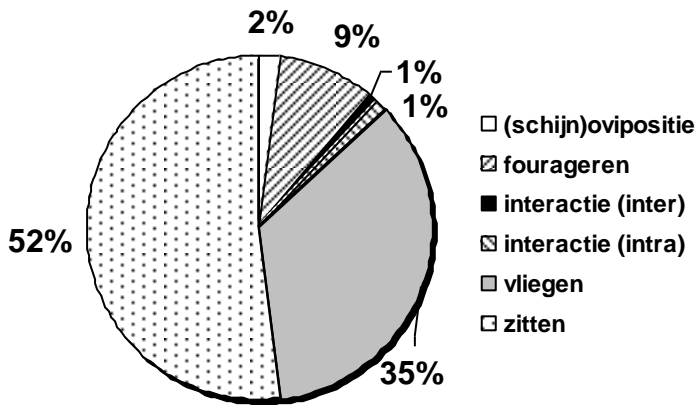
Daarna lichtte Henk Hunneman de activiteiten van onze vlinderwerkgroep in het Fochteloërveen toe. Hij begon met een uitleg van de wijze waarop Vereniging Natuurmonumenten in het Fochteloërveen behoud van het veenhooibeestje en hoogveenherstel op elkaar afstemt. De gevolgde aanpak lijkt succesvol, omdat - zo blijkt uit monitoringresultaten - parallel met de werkzaamheden sprake is van een 'comeback' van het veenhooibeestje na een uiterst moeilijke periode (zie figuur 1). Ook de ecologische eisen en het gedrag van het veenhooibeestje (zie figuur 2) kwamen uitgebreid aan bod. Op basis van de onderzoeksresultaten kan nauwkeurig worden aangegeven welke locaties geschikt zijn als leefgebied voor het veenhooibeestje. Het is de bedoeling dat deze refugia bij de herstelwerkzaamheden grotendeels worden ontzien en dat later, vanuit de huidige leefgebieden, (her)kolonisatie van gerestaureerde delen van het veen plaatsvindt. Daarom is het zaak dat de vlinderwerkgroep de ontwikkelingen in het veen op de voet blijft volgen!

Na de lunch was het tijd voor een film. Annette van Berkel (De Vlinderstichting) liet fraaie opnamen zien van het veenhooibeestje en de slangenaar, een

gevederde dwaalgast uit Zuid-Europa, die het Fochteloërveen bijna jaarlijks met een langdurig bezoek vereert. De beelden toonden hoe een arend zijn prooi, in dit geval een forse slang, bemachtigde en bovendien werden unieke beelden getoond van een ei-afzettend veenhooibeestje. De beelden deden me weer verlangen naar de zomer!

De huidige verspreiding van het veenhooibeestje is beperkt tot de provincies Friesland en Drenthe. In Drenthe komt de soort behalve in het Drentse deel van het Fochteloërveen ook voor in geïsoleerde vennetjes in de boswachterijen Grolloo, Schoonloo en Hooghalen. Pauline Arends (Staatsbosbeheer) gaf uitleg over de situatie in deze Drentse vennetjes, met speciale aandacht voor de situatie in Hooghalen. Hier werd in 2003 een verdwenen gewaande populatie van het veenhooibeestje herontdekt. De populatie telde destijds maar liefst 50 tot 100 vlinders en komt daarmee, qua omvang, op de tweede plaats achter het Fochteloërveen. Uit deze herontdekking blijkt dat ook in ons goed onderzochte land verrassingen niet zijn uitgesloten. Het blijft opletten dus!

Dagvoorzitter Theo Verstrael eindigde met de slotconclusie dat er, ondanks onzekerheden betreffende de klimaatverandering, nog steeds toekomst voor het veenhooibeestje in Nederland is. Dat we ons moeten blijven inspannen om het veenhooibeestje voor Nederland te behouden, daar was iedereen het over eens.

Figuur 2 Tijdsbesteding van het veenhooibeestje in het Fochteloërveen (N=23 en T = 7626 sec.).

De dag werd in stijl afgesloten met een bezoek aan het Fochteloërveen onder leiding van Willem Klok (Vereniging Natuurmonumenten). Alle aanwezigen konden nu met eigen ogen zien welke maatregelen ter plekke zijn genomen om het veen te herstellen en bovendien was te zien waar het veenhooibeestje ('s zomers) vliegt. Tijdens de wandeling was er volop gelegenheid om vragen te stellen aan de diverse deskundigen en om met elkaar van gedachten te wisselen. Als klap op de vuurpijl werd ook nog een gladde slang waargenomen, die het najaarszonnetje gebruikte om zich op te warmen. Omstreeks vier uur werd het bezoek aan het veen en daarmee de themadag beëindigd. Gezien de vele positieve reacties na afloop werd de dag als zeer plezierig ervaren. Laten we hopen dat de themadag door kennisuitwisseling en discussies een vervolg krijgt en zodoende bijdraagt aan behoud van het veenhooibeestje en herstel van zijn biotoop. Het staat vast dat dit alleen kan door samenwerking tussen alle hierbij betrokken partijen (terreinbeheerders, vrijwilligers en professionele adviseurs).

Referentie

Altenburg, W. en K. van der Veen (2003) Vegetatie-ontwikkeling in het Fochteloërveen in de periode 1992-2002. A&W-rapport 393. Altenburg & Wymenga, Veenwouden

Dagvlinderatlas Vlinderwerkgroep Drenthe Gerard Bergsma

Op zaterdag 15 november 2003 was de Vlinderwerkgroep Friesland uitgenodigd voor de presentatie van de nieuwe atlas 'Dagvlinders in Drenthe'. Dit is de derde provinciale atlas na de uitgaven van de vlinderwerkgroepen Friesland en Limburg. De feestelijke gebeurtenis vond plaats in het Noorderdierenpark te Emmen. Om 14.00 uur werden de genodigden verwelkomd in de Vlindertuin, een wel zeer toepasselijke omgeving als decor voor de uitreiking van het eerste exemplaar van de atlas aan mevrouw A. Edelenbosch, gedeputeerde voor natuur, landbouw en landschap van de Provincie Drenthe. Vervolgens kreeg Jan van der Made als oud-directeur van de Vlinderstichting ook een exemplaar aangeboden. De entourage met de rondfladderende en prachtig zwevende tropische vlinders was een waar genoegen voor de aanwezige vlinderliefhebbers.

Om 14.30 uur was er een pauze en wandelden wij binnendoor naar het Auditorium van het Biochron voor het vervolg van deze middag. Mevrouw Edelenbosch van de Provincie hield hier een gloedvolle toespraak over de inspanningen, die de Vlinderwerkgroep Drenthe over een periode van tien jaar had geleverd om alle gegevens voor de atlas te verzamelen. Ook voor de samenstellers van de atlas, die met bloed, zweet en tranen de laatste loodjes aflegden, had zij grote lof. De atlas is dan ook een waardevol boekwerk geworden met vele mooie foto's en een grote variatie aan onderwerpen. Daarna was de beurt aan Jan van der Made, die op vertrouwde wijze de relatie legde naar de vlinders in hun natuurlijke leefomgeving en vertelde over de ups en downs op vlindergebied in zijn lange actieve loopbaan bij de Vlinderstichting. Jan woont tegenwoordig ook in Drenthe!

Vervolgens waren er diapresentaties van Jelle de Vries en Ate Dijkstra, die elk in hun eigen humoristische stijl een aantal anekdotes vertelden uit de periode van de langdurige inventarisatie tot in de laatste fase van de atlas. Ate somde nog een lange reeks van personen op, die op een of andere manier een bijdrage aan de totstandkoming van de atlas hadden geleverd. Het officiële gedeelte werd hierna afgesloten door Willeke Ketelaar, de voorzitter van de Vlinderwerkgroep Drenthe, die ons uitnodigde voor een hapje en een drankje en ons natuurlijk aanmoedigde om één of meerdere atlassen aan te schaffen, waaraan in ruime mate gehoor werd gegeven. Al met al een prima middag. **Vlinderwerkgroep Drenthe: Hulde en van harte gefeliciteerd met het bereiken van deze mijlpaal.**

Internetsites

Opnieuw enkele adressen van vlindersites op internet:

<http://kimmos.freeshell.org/lnel/species.htm>

<http://www.cornwallmothgroup.org.uk/>

<http://www.habitas.org.uk/moths/frameset.html>

http://www.nrm.se/en/svenska_fjarilar/

Altijd leuk om eens een kijkje te nemen.

Ledenmutaties

Nieuwe leden:

De heer A. Postmus
Waldastrjitte 48
8629 PH Scharnegoutum
Tel. 0623131297

De heer S.P. Roodbergen
F. Kuipersstrjitte 15
8491 DE Akkrum
Tel. 0566 – 651480

De heer D. Visser
Foer 1
8603 DL Sneek
Tel. 0624199663

De heer W.J. Knopperts
Aak 13
8401 MS Gorredijk
Tel. 0513 - 490435

De heer S. Visser
De Meer 45
9161 DP Hollum (Ameland)
Tel. 0519 – 554726

Noteer deze data in uw agenda!

- zondag 28 maart Bijeenkomst NEV afd.Noord
- zaterdag 3 april Bijeenkomst sectie Ter Haar te Lexmond
- dinsdag 22 april Voorjaarsbijeenkomst Vlinderwerkgroep Friesland te Drachten
- zaterdag 15 mei Dag- en avondexcursie Fochtelooërveen.
- zaterdag 5 juni Dag- en avondexcursie Stuttebosch.
- vrijdag 25 juni t/m
27 juni Excursie sectie Ter Haar en Snellen in Bargerveen.
- zaterdag 10 juli Dag- en avondexcursie Schaopedobbe.
- zaterdag 14 augustus Nachtvlinderexcursie Easterskar
- vrijdag 27 augustus Nachtvlinderexcursie Rinsma State Driesum